כיתה י' | תנ"ך | שיעור 13 מתוך 13 | 45 דק' | בראשית נ, א-כו

ממלכתי: סיפורי יוסף ואחיו (בראשית לח-נ) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

קבורת יעקב ומות יוסף: "אתם חשבתם עלי רעה, אלהים חשבה לטבה"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את האבל על יעקב ואת קבורתו במערת המכפלה, את פחד האחים ואת מות יוסף (נ, א-כו)
- התלמידים ינתחו את תשובת יוסף "הֲתַחַת אֱלֹהִים, אָנִי" ו"אַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה" (נ, יט-כ), בעזרת רש"י וספורנו, ויקשרו אותה למה, ה-ח
- התלמידים ידונו בסליחה, בפחד שלא נעלם ובסיום ספר בראשית כפתח לספר שמות ("פָּקֹד יִפְקֹד")

❓ השאלה הגדולה של השיעור

אם יוסף כבר סלח בפרק מה, למה האחים עדיין מפחדים? ומה מלמדת תשובתו על סליחה?

"לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף" (טו), אומרים האחים אחרי מות יעקב. יוסף בוכה ועונה: "אַל־תִּירָאוּ: כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים, אָנִי" (יט).

🧪 פתיחה

שואלים: "האם אפשר לסלוח פעם אחת ולגמור? או שסליחה היא תהליך?" התלמידים כותבים במשפט אחד. היום נראה שגם שבע עשרה שנה אחרי הפיוס (מז, כח), האחים עדיין לא בטוחים.

📖 הסבר למורה

האבל והקבורה (א-יד). יוסף נופל על פני אביו ובוכה, ומורה לחנוט אותו, כמנהג מצרים. מצרים בוכה שבעים יום. המסע לכנען הוא מסע מלכותי, "וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד" (ט), עד שהכנענים אומרים "אֵבֶל־כָּבֵד זֶה לְמִצְרָיִם" (יא). הבנים קוברים את יעקב במערת המכפלה, "כַּאֲשֶׁר צִוָּם" (יב), כפי שהשביע את יוסף (מז, כט-לא).

הפחד (טו-יח). "וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף, כִּי־מֵת אֲבִיהֶם, וַיֹּאמְרוּ, לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף". רש"י (מן המדרש): הם הרגישו שיוסף כבר לא מקרב אותם לשולחנו. הם שולחים הודעה בשם יעקב: "אָבִיךָ צִוָּה, לִפְנֵי מוֹתוֹ". אין בפרקים הקודמים ציווי כזה; רמב"ן (בפירושו למה, כז) מציע שיעקב לא ידע כלל על המכירה, ולכן לא יכול היה לצוות כך. רש"י על "עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ": "אִם אָבִיךָ מֵת, אֱלֹהָיו קַיָּם". יוסף בוכה (יז).

התשובה (יט-כא). "הֲתַחַת אֱלֹהִים, אָנִי". רש"י: "אִם הָיִיתִי רוֹצֶה לְהָרַע לָכֶם, כְּלוּם אֲנִי יָכוֹל?". ספורנו: "הַאָמְנָם אֲנִי דַּיָּן תַּחְתָּיו". ואז המשפט שמסכם את כל סיפור יוסף: "וְאַתֶּם, חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה; אֱלֹהִים, חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה" (כ). ספורנו מוסיף שהאחים חשבו את יוסף ל"רוֹדֵף", ולכן פעלו "בִּשְׁגָגָה". יוסף מבטיח "אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם", "וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם" (כא).

הסיום (כב-כו). יוסף רואה בני שלושה דורות לאפרים, ולפני מותו אומר "וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם" (כד) ומשביע להעלות את עצמותיו. ספר בראשית, שנפתח בבריאת העולם, נחתם ב"וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם" (כו). קריאה שלנו (פרפרזה): הספר נגמר בהבטחה פתוחה, והקורא יודע שהסיפור ממשיך בספר שמות (יג, יט).

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק נ, פסוקים א-כו

(א) וַיִּפֹּל יוֹסֵף, עַל־פְּנֵי אָבִיו; וַיֵּבְךְּ עָלָיו, וַיִּשַּׁק־לוֹ.

(ב) וַיְצַו יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו אֶת־הָרֹפְאִים, לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו; וַיַּחַנְטוּ הָרֹפְאִים, אֶת־יִשְׂרָאֵל.

(ג) וַיִּמְלְאוּ־לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם, כִּי כֵן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים; וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם, שִׁבְעִים יוֹם.

(ד) וַיַּעַבְרוּ, יְמֵי בְכִיתוֹ, וַיְדַבֵּר יוֹסֵף, אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר: אִם־נָא מָצָאתִי חֵן, בְּעֵינֵיכֶם – דַּבְּרוּ־נָא, בְּאָזְנֵי פַּרְעֹה לֵאמֹר.

(ה) אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר, הִנֵּה אָנֹכִי מֵת – בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי; וְעַתָּה, אֶעֱלֶה־נָּא וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי – וְאָשׁוּבָה.

(ו) וַיֹּאמֶר, פַּרְעֹה: עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־אָבִיךָ, כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעָךְ.

(ז) וַיַּעַל יוֹסֵף, לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו; וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה, זִקְנֵי בֵיתוֹ, וְכֹל, זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם.

(ח) וְכֹל בֵּית יוֹסֵף, וְאֶחָיו וּבֵית אָבִיו: רַק, טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם – עָזְבוּ, בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן.

(ט) וַיַּעַל עִמּוֹ, גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים; וַיְהִי הַמַּחֲנֶה, כָּבֵד מְאֹד.

(י) וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן הָאָטָד, אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם, מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד; וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל, שִׁבְעַת יָמִים.

(יא) וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־הָאֵבֶל, בְּגֹרֶן הָאָטָד, וַיֹּאמְרוּ, אֵבֶל־כָּבֵד זֶה לְמִצְרָיִם; עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ, אָבֵל מִצְרַיִם, אֲשֶׁר, בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן.

(יב) וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו, לוֹ – כֵּן, כַּאֲשֶׁר צִוָּם.

(יג) וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָנָיו, אַרְצָה כְּנַעַן, וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ, בִּמְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה: אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קָבֶר, מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי – עַל־פְּנֵי מַמְרֵא.

(יד) וַיָּשָׁב יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו, וְכָל־הָעֹלִים אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו, אַחֲרֵי, קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו.

(טו) וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף, כִּי־מֵת אֲבִיהֶם, וַיֹּאמְרוּ, לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף; וְהָשֵׁב יָשִׁיב, לָנוּ, אֵת כָּל־הָרָעָה, אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ.

(טז) וַיְצַוּוּ, אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר: אָבִיךָ צִוָּה, לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר.

(יז) כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף, אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְמָלוּךָ, וְעַתָּה שָׂא נָא, לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ; וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף, בְּדַבְּרָם אֵלָיו.

(יח) וַיֵּלְכוּ, גַּם־אֶחָיו, וַיִּפְּלוּ, לְפָנָיו; וַיֹּאמְרוּ, הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים.

(יט) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף, אַל־תִּירָאוּ: כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים, אָנִי.

(כ) וְאַתֶּם, חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה; אֱלֹהִים, חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה, לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה, לְהַחֲיֹת עַם־רָב.

(כא) וְעַתָּה, אַל־תִּירָאוּ – אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם, וְאֶת־טַפְּכֶם; וַיְנַחֵם אוֹתָם, וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם.

(כב) וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם, הוּא וּבֵית אָבִיו; וַיְחִי יוֹסֵף, מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים.

(כג) וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם, בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים; גַּם, בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה – יֻלְּדוּ, עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף.

(כד) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו, אָנֹכִי מֵת; וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם, וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת, אֶל־הָאָרֶץ, אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב.

(כה) וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף, אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם, וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה.

(כו) וַיָּמָת יוֹסֵף, בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים; וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ, וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים, אָנִי" (בראשית נ, יט)

💭 **מפרשים:** רש"י: "שֶׁמָּא בִּמְקוֹמוֹ אֲנִי? בְּתוֹמְיָה, אִם הָיִיתִי רוֹצֶה לְהָרַע לָכֶם, כְּלוּם אֲנִי יָכוֹל?". ספורנו: "הַאָמְנָם אֲנִי דַּיָּן תַּחְתָּיו", כלומר יוסף אינו מוסמך לשפוט את מי שהיה שליח של התוכנית האלוהית.

📜 **כתוב:** "וְאַתֶּם, חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה; אֱלֹהִים, חָשְׁבָהּ לְטֹבָה" (בראשית נ, כ)

💭 **מפרשים:** ספורנו: "פְּעֻלַּתְכֶם הָיְתָה בִּשְׁגָגָה, שֶׁחֲשַׁבְתֶּם אוֹתִי לְרוֹדֵף", ו"הִמְצִיא בָּכֶם זֹאת הַשְּׁגָגָה לְתַכְלִית טוֹב". השוו למה, ח: "לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה, כִּי, הָאֱלֹהִים".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: סליחה כרגע או כתהליך? (4 דקות)
2. קריאה מהירה: א-יד, האבל והקבורה; קשר למז, כט-לא (7 דקות)
3. טו-יח: הפחד וה"ציווי" של יעקב; רמב"ן (מה, כז) (9 דקות)
4. יט-כא: כתוב/מפרשים, רש"י וספורנו; השוואה למה, ה-ח (12 דקות)
5. כב-כו: "פָּקֹד יִפְקֹד" וסיום הספר (7 דקות)
6. סיכום היחידה וכרטיס יציאה (6 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. איפה נקבר יעקב, ולמה דווקא שם (נ, יב-יג; מז, כט-ל)?
2. מה שלחו האחים לומר ליוסף, ומה ענה (נ, טז-כא)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה ההבדל בין פירוש רש"י לפירוש ספורנו ל"הֲתַחַת אֱלֹהִים, אָנִי"?
2. השוו בין מה, ה-ח לבין נ, יט-כ. מה חוזר, ומה נוסף?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם האחים שיקרו כשאמרו "אָבִיךָ צִוָּה"? האם זה מוצדק במצבם?
2. מה מלמד הסיפור על הקושי להאמין לסליחה?

🏁 סיכום השיעור

גם אחרי פיוס, הפחד לא נעלם מיד. יוסף מסרב לשפוט את אחיו, ומסכם את כל הסיפור: "אַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה, אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה". ספר בראשית נגמר במות יוסף ובהבטחה "פָּקֹד יִפְקֹד", פתח לגאולה בספר שמות.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "מה המשפט מסיפור יוסף שהייתם לוקחים איתכם, ולמה? משפט אחד."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: סגירת מעגלים (בכי, "אל תיראו", השתחוויה "הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים"), ותפקיד הפרק כסיום הספר.
- דיון ערכי פתוח: סליחה, אמון שנשבר, ופחד שנשאר גם אחרי פיוס.
- השוואה בין האבל המצרי (חניטה, שבעים יום) לבין הקבורה במערת המכפלה: זהות ושייכות.
- מבט על היחידה כולה: מסע יוסף מבור לשלטון ומחלום לסליחה.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י וספורנו על "הֲתַחַת אֱלֹהִים, אָנִי": השגחה ובחירה, ומי מוסמך לשפוט.
- רש"י (נ, יז): "אִם אָבִיךָ מֵת, אֱלֹהָיו קַיָּם": הקשר בין כבוד אב לעבודת ה'.
- רמב"ן (מה, כז) על ידיעת יעקב, והשאלה אם מותר לשנות מפני השלום (המדרש על "אָבִיךָ צִוָּה").

- "פָּקֹד יִפְקֹד" ועצמות יוסף (שמות יג, יט): אמונה בגאולה.

💡 הערות למורה

זה השיעור האחרון ביחידה: כדאי להקדיש את הדקות האחרונות לסיכום כולל של סיפור יוסף (מפרק לז ועד נ). שימו לב: לרמב"ן על פרק נ אין פירוש בספריא, ולכן הובא פירושו למה, כז. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

הפחד וה"ציווי", רש"י וספורנו על "הֲתַחַת אֱלֹהִים", השוואה למה, ה-ח, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית נ (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית נ, טו (ספריא)
- רש"י על בראשית נ, יז (ספריא)
- רש"י על בראשית נ, יט (ספריא)
- ספורנו על בראשית נ, יט (ספריא)
- ספורנו על בראשית נ, כ (ספריא)
- רש"י על בראשית נ, כא (ספריא)
- רמב"ן על בראשית מה, כז (ספריא)

מחוון: קבורת יעקב ומות יוסף: "אתם חשבתם עלי רעה, אלהים חשבה לטבה"

1. מה: "אַשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי" / נ: "חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה". מה: "כִּי לְמִחְיָה, שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים" / נ: "אֱלֹהִים, חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה" ו"הֲתַחַת אֱלֹהִים, אָנִי". מה: לכלכל אותם בגושן / נ: "אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם, וְאֶת־טַפְּכֶם".
2. רש"י (מן המדרש): כל עוד יעקב חי, יוסף קירב אותם לשולחנו בשביל כבוד אביו; אחרי מותו לא קירב אותם, והם חששו שישנא אותם.
3. אין מקור לציווי בפרקים הקודמים. רמב"ן: לפי הפשט יעקב לא ידע כלל שאחיו מכרו את יוסף; לכן סביר שהאחים ניסחו את הציווי בעצמם, מתוך פחד.
4. רש"י: "שֶׁמָּא בִּמְקוֹמוֹ אֲנִי?": אם אלוהים הפך את הרעה לטובה, יוסף לבדו אינו יכול להרע להם. ספורנו: "הַאֲמָנָם אֲנִי תַּחַת אֱלֹהִים": אין לו סמכות לשפוט את מי שהיה שליח של ההשגחה.
5. "פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם, וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה". הספר נגמר בגלות ("בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם") עם הבטחה ליציאה; בשמות יג, יט משה לוקח את עצמות יוסף.
6. תשובה טובה: שני אירועים (למשל המכירה שהובילה לבית פוטיפר; פתרון חלומות פרעה שהוביל להצלה מרעב); ספורנו: האחים פעלו "בִּשְׁגָגָה", כי חשבו את יוסף לרודף, ואלוהים הפך זאת לתכלית טובה; עמדה מנומקת על אחריות (למשל: הכוונה הרעה נשארת, "חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה"). ניקוד מוצע: שני אירועים × 4, ספורנו 5, עמדה 7.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ופרשנים נוספים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי יוסף ואחיו (בראשית לח-נ) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.